

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in *Signum : katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle*.

Citation for the original published paper (version of record):

Holmberg, L. (2009)

De lärda maurinerna i upplysningstidens Paris.

Signum : katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle, (1): 43-51

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-82689>

handlingar med långa latincitat och hänvisningar till WA (Weimarupplagan) – blomorna i denna antologi bjuder på sina dofter lätt och snabbt.

Skada bara att det förblir oklart om Luthers själv, det lutherska eller reformationen i allmänhet är det viktiga. Tydligt är inte så mycket Luther själv. Elisabeth Gerle skriver nästan brutalt uppriktigt: "Mitt syfte är inte att försöka klarlägga hur Martin Luther verkligen tänkte" och lite längre fram: "Det finns ingen läsning av *totus Lutherus* som lägger lika stor vikt vid allt Luther skrev." Nog så riktigt. Lutherreceptionen har alltid varit selektiv, men det måste väl ändå vara ganska intressant att om möjligt få reda på vad Luther faktiskt menade? I varje fall bör väl inte en kyrka som accepterar att bli kallad luthersk leva i opposition till vad som kan visas ha varit centralt för teologen Martin Luther? Ingen postmodernistisk rädsla för den stora berättelsen borde avskräcka från att åtminstone försöka ge en bild av hela Luther.

Här är dock mycket oklart i antologin. En grundläggande positiv syn på Luther verkar alla ha, men vad som är centrum upplevs tydligen något olika. För de flesta verkar det vara nådens primat. Eva-Lotta Grantén skriver: "Den kristna traditionen är enad kring att vi har ett behov av frälsning från ondska och lidande. Den lutherska traditionen hävdar att frälsningen endast finns hos Gud och hos Guds nåd." Man undrar vilken kyrka som skulle vilja bestrida den senare delen av denna utsaga. Ändå är det tydligt skillnad mellan kristendom och lutherdom. Vi anar att det andra är det bättre.

För Henry Cöster – som klagande skriver om katekesen och utantillärningen – består det lutherska främst i den totala inklusionen: alla får vara med. Här finns också ett av de få ställena i boken som är kritiska mot den katolska kyrkan och inte oväntat gäller det att denna kyrka inte har en öppen kommunion. "Det slutna nattvardsbordet är ett övergrepp på det som kyrkans bekännelse uppfattar som syftet med nattvarden." Ska-

da att Luther här inte förstod sig själv. I varje fall har Ingemar Öberg i sin avhandling *Himmelrikets nycklar och kyrklig bot i Luthers teologi 1517–1537* (1970) ingen svårighet att fylla nästan femtio sidor med att redogöra för de krav Luther ställde på kommunikanten, till vilka hör förhör och en närmast obligatorisk bikt.

En klarare insikt i det avgränsande draget i Luthers kyrkotanke framkommer hos Thomas Ekstrand. Inte heller här finns en ambition att teckna Luthers teologi, snarare "en idealtypisk bild av några drag i reformationens teologi". Men liksom hos övriga medverkande i antologin är det svårt att släppa bundenheten till Luthers person, och den jämförelse mellan Luthers kyrkosyn och Einar Billings folkkyrkoteologi som görs förfaller väl underbyggd. Ekstrand är väl medveten om nyckelmaktens betydelse för Luther och ser här en klar skillnad till Billings uppfattning att kyrkan inte bör utesluta någon.

Till de drag hos Luther som våra författare upplever som svåra hör människosynen och särskilt arvsyndsläran. Här får visserligen Augustinus kanske den största skulden, men reformatorn har fört detta vidare. I en ledare av Thomas Ekstrand i nr 43/2008 av *Svensk Kyrkotidning* utvecklas detta på ett tänkvärd sätt. Ekstrand berättar om hur teologistudenter ofta är intresserade av Luther, men blir betänksamma när de möter den verkliga Luther i hans texter. Ekstrand pekar på den specifika gudsbild och människosyn som är förenad med centrum i Luthers teologi och menar att om Svenska kyrkan inte delar den, så bör man avstå från att beskriva sig som en evangelisk-luthersk kyrka. Möjligheten av att i en handboksrevision – numera det universella botemedlet i Svenska kyrkan – befria gudstjänsten från återstående "anstötliga" drag som syndabekännelsen diskuteras, men frågan lämnas öppen.

Luther upphör inte att fascinera. Dessa böcker bidrar på sitt sätt till den svenska moderna Lutherbilden. De tar inte upp alla

aspekter, men flera viktiga blir belysta. Kanske det inte skulle ha skadat att framhålla att Luthers frontställning mot "svärmeandarna" (viktigt hos Per Svensson) också har en positiv sida: en djup lojalitet mot vad han uppfattade som kyrkans traditionella lära. Så här skrev Luther i ett brev till hertig Albrecht av Brandenburg 1535: "Det är farligt, ja, förfärligt att höra och tro något som går

emot hela den heliga kristna kyrkans enhärliga vittnesbörd, tro och lära som den endräftigt har förkunnats i hela världen från begynnelsen och under femtonhundra år." Mera "katolskt" kan det knappast uttryckas! Den sidan hos Luther får inte heller försummas. Sedan är det inte alltid så lätt att leva som man själv lär.

Litteratur

Luther som utmaning. Om frihet och ansvar. Red. Elisabeth Gerle. Verbum 2008. 199 s.
Allan Sandström, *Martin Luther. Munken som gjorde uppror.* Artos 2007. 176 s.
Birgit Stolt, *Luther själv. Hjärtats och glädjens teolog.* Artos 2004. 240 s.

Per Svensson, *Dr Luther & Mr Hyde. Om tro och makt då och nu.* Cordia 2008. 261 s.
Kerstin Winterhed, *Luther – vår samtida.* Verbum 1997. 125 s.

Kyrkohistoria

De lärda maurinerna i upplysningstidens Paris

AV LINN HOLMBERG

Under 1600- och 1700-talen fanns i Paris en stor, lärd katolsk gruppering, som trots sina breda intellektuella bedrifter förblivit relativt okänd.

Paris under 1700-talet är en av historiens mest uppmärksammade intellektuella miljöer. Under de senaste tvåhundra åren har otaliga forskare skrivit om de franska upplysningsfilosoferna och deras salonger, de framväxande kaffehusen och den spirande tidningsverksamheten,

vetenskaps- och vitterhetsakademierna såväl som om hemliga sällskap och underjordisk skribentverksamhet. Längre intresserade man sig framför allt för de stora författarna, deras böcker och de mer sekulära lärda miljöerna. Dessa nya, "moderna" institutioner och tänkare ställdes ofta i kontrast mot

den katolska kyrkan, vilken framställdes som en vetenskapsfientlig medeltida kvarleva. Under senare halvan av 1900-talet omvärderade dock allt fler studier den traditionella berättelsen om den franska upplysningstiden, liksom uppfattningen om den tidigmoderna katolicismens företrädare som bakåtsträvande modernitetsmotståndare. Bland annat lyfte historiker av olika slag fram jesuiternas bidrag inom naturfilosofi, teknik och matematik, liksom janseniternas (med sin mest kände frontfigur Blaise Pascal) ställning i det samtida franska idéklimatet.

Under 1600- och 1700-talen fanns emellertid också en annan stor, lärd katolsk gruppering i Paris – en gruppering som sina breda intellektuella bedrifter till trots förblivit relativt okänd utanför den klosterhistoriska disciplinen och historiografihistoriska specialistkretsar. Under drygt hundrafemtio år kom över tvåhundra författare från detta kollektiv att skriva och publicera mer än sjuhundra verk inom nära nog samtliga humanistiska och traditionella katolska ämnesområden såväl som inom teknik, matematik och naturfilosofi. Ett ännu större antal av kollektivets medlemmar kom även att hjälpa till med materialinsamling och arkivstudier runt omkring i landet. Framförallt kom gruppen att för samtiden och för eftervärlden göra sig känd som utgivare av den katolska traditionens texter samt som banbrytare inom historieskrivningens vetenskaper, med disciplin grundande arbeten inom bl.a. urkundslära och dateringskonst. Dessa katolska lärda var benediktiner inom en specifikt fransk reformkongregation, Congrégation de Saint-Maur, grundad 1618 och gradvis upplöst efter den franska revolutionen 1789. De kallades för maurinerna.

Benediktinsk reformrörelse med lärdomen i centrum

Under en stor del av medeltiden hade benediktinklostren varit självständiga enheter utlämnade till en enväldig abbots styre och tolkning av regeln. Vid 900-talets början

blev Clunyreformen den första inom orden att sammanlänka kloster i kongregationer. Detta innebar att kloster förenades under ett övergripande bestämmande generalkapitel för att motverka rikedomscentrering och maktmissbruk, andligt och sedligt förfall. Efter det tridentinska kyrkomötet 1545–1563 kom kongregationsbildning på ett mer systematiskt vis att uppmuntras för att förnya klosterväsendet och genomdriva en större katolsk reformation. I och med nationalstaternas gradvisa framväxt fick dessa föreningar dock allt oftare en nationell karaktär. Det var mot denna bakgrund en grupp franska benediktiner 1618 slöt sig samman under namnet Saint-Maur. Namnet togs till minne av den helige Maurus, vilken enligt legenden skulle ha varit en av Benedikt av Nursias favoritlärjungar och den förste att introducera den benediktinska klosterregeln i Gallien – det forna Frankrike.

Efter grundandet växte Saint-Maur snabbt. Vid sekelskiftet 1700 nådde kongregationen storleksmässigt sin topp, med nära tvåhundra anslutna benediktinkloster och totalt över 2 200 munkar. Kongregationen blev nästan uteslutande en manlig sammanslutning då det tidigt bestämdes att nunnekloster inte skulle tillåtas. Under dess hundrafemtioåriga historia kom endast ett undantag att göras från denna regel. På begäran av Frankrikes ledande styresman Richelieu antog Saint-Maur 1637 nunneklostret Chelles. Denna anslutning blev dock endast av yttlig och administrativ karaktär.

Vad innebar då det reformerade klosterlivet i kongregationen? Den franske klosterhistorikern och maurinforskaren Daniel Odon Hurel beskriver reformarbetet i uppsatsen "Benedictines of the Congregation of St. Maur and the Church Fathers". Vid sidan om en övergång till en strikt, kontemplativ, asketisk livsföring påbörjades även omfattande renovering av klosterbyggnader och bibliotek. Det som dock framförallt blev kännetecknande för maurinerna var den mycket centrala roll som den lärda verksamheten kom att få. Utvecklingen mot det

ta startade i den diskussion det första generalkapitlet förde om det reformerade klosterlivets fortsatta utbredning. Tongivande personer övertygade då majoriteten om att ett inspirerande bildningsunderlag borde vara det bästa medlet för att stimulera till andliga och intellektuella uppvaknanden. Tänk om hela den katolska historiens nedskrivna spiritualitet skulle kunna göras tillgänglig för kongregationens unga munkar?

Efter boktryckarkonstens genomslag i mitten av 1400-talet hade Europa fått uppleva en explosion av allsköns upptryckta handskrifter i en förvirrande mångfald av versioner och feltryck. Motsägelser och inkonsekvenser hade följaktligen upptäckts i de klassiska och kristna auktoritetsverken, vilket bidrog till såväl renässansrörelsens *ad fontes*-rop ("till källorna!") som till ifrågasättande av den katolska traditionens textrika arv. Med den protestantiska reformationen under 1500-talet underkändes den senare helt och hållet. Vid 1600-talets början fanns fortfarande ett stort behov av att rensa upp i denna textmassa. Det var mot denna bakgrund som Saint-Maurs tidiga generalkapitel ansåg att det kunde bli kongregationens uppgift att göra moderna, textkritiska utgåvor och nyöversättningar av kyrkofädernas och medeltida munkars originaltexter, samt att sammanställa benediktinordens historia. På detta sätt skulle maurinerna få tillgång till ett rikt bildningsmaterial samtidigt som den katolska traditionen hedrades och försvarades i en tid då religionskrigen rasade i Europa. Detta blev den innehållsrika och ideologiska kärnan i maurinernas lärda verksamhet under 1600-talet.

Medeltidens lärda värld tillgängliggjord

Maurinerna var inte ensamma i Europa om att vilja återställa de vördade texterna till deras ursprungliga form, renade från medeltidens avskriftsfel, marginalkommentarer och senare feltryck. Tvärtom kan man närmast tala om en utbredd katolsk *ad fontes*-rörelse till försvar för den gamla texttra-

ditionen. Kongregationens organisationsstruktur kom dock i sig att skapa helt nya förutsättningar för den filologiska och litterära verksamhet generalkapitlet placerade i konstitutionens hjärta. I Frankrikes månghundraåriga och förfallna klosterbibliotek vilade skatter från hela medeltidens lärda värld. I tusen års tid hade munkar och nunnor ägnat sig åt handskriftskopiering och kommenterande av det antika klassiska arvet och de kristna texterna. När ett stort antal franska klosterbiblioteks samlade innehåll nu blev tillgängliga för ett överordnat beslutande organ kunde urval ur denna ofantliga textmassa sorteras ut och samlas för ett effektivt, centraliserat studium. På generalkapitlets order (förmedlat via cirkulerande anvisningsbrev) satte klostrens priorer sina munkar i arbete med materialinsamling och arkivstudier för att sedan sända materialet, ibland tillsammans med de mest lovande studenterna, till högkvarteret i Paris.

Mot slutet av århundradet kom ett antal av kongregationens främsta lärda att bege sig ut på omfattande litteraturinsamlingsresor. Dessa mauriner besökte några av Västeuropas äldsta bibliotek och manuskriptsamlingar, där de köpte, kopierade och jämförde originaltexter och andra gamla dokument.

Omfattningen av maurinernas samlade publikationer kom att överträffa de flesta i samtiden. Mot 1600-talets slut kom de att betrakta sig själva som de officiella utgivarna av katolska kyrkans texter. Maurinernas litterära verksamhet fick också tidigt stöd från den franska monarkin, som drog in tryck- och försäljningstillståndet för många av de äldre och bristfälliga versionerna.

Intellektuellt och politiskt centrum i Paris kulturkvarter

Maurinernas intellektuella, politiska och administrativa centrum förlades från 1631 till det uråldriga klostret Saint-Germain-des-Prés i Paris. Här kom stora mängder textmaterial, kongregationens mest begåvade studenter och lärda munkar att samlas.

När klostret hade byggts upp under 500-talet hade det legat en bit utanför den dåvarande stadsgränsen på ängarna söder om Seine. Vid mitten av 1600-talet befann det sig i centrum av den expanderande storstaden, omgivet av hundratals bostadshus, kvarter med kommers och framväxande kaffehus. De senare kom att bli viktiga träffpunkter för stadens bildade borgare. Maurinernas litterära högkvarter var sålunda beläget mitt bland några av Paris mest dynamiska intellektuella mötesplatser – och kom faktiskt själv att bli en viktig sådan. Redan vid mitten av 1600-talet fick de lärda maurinerna i Saint-Germain-des-Prés generalkapitlets godkännande att på söndagar efter aftonbönen göra ett undantag från klostertoleringsidealet och öppna dörrarna för Paris humanistiskt intresserade intelligenter. Här kom så en brokig skara av historiker, medeltidsfantaster, språkkunniga, professorer från stadens kollegier och universitetet, lärda biskopar och intresserade aristokrater att mötas. Vanligtvis samlades man i någon av munkarnas celler, i det stora biblioteket eller i klosterträdgården för att tillsammans diskutera problem kopplade till historieskrivning, språkforskning och litterärt arbete. Dessa möten kom att fortgå även under det följande århundradet.

Den brittiske klosterhistorikern David Knowles beskrev på 1960-talet de regelbundna sammankomsterna i Saint-Germain-des-Prés som en tidig form av akademi. Dessa möten föregick bildandet av såväl den franska vetenskapsakademien, Académie des sciences (grundad 1666), som dess humanistiska motsvarighet, den franska vitterhetsakademien, Académie des inscriptions et belles-lettres (grundad 1663). Konkreta relationer mellan de båda akademierna och maurinerna kom också att finnas från första början och fortsättningsvis under hela 1700-talet. Flera akademimedlemmar deltog i mötena i Saint-Germain-des-Prés precis som vissa mauriner kom att bevisa akademiernas sammankomster – eller till och med utnämnas till medlemmar. Mot

slutet av århundradet och under kongregationens gradvisa upplösning efter den franska revolutionen övertog vitterhetsakademien dessutom flera av de litterära projekt som maurinerna påbörjat.

1600-talets klosterhistoria, kyrkofäder och nydanade metodlära

De första årtiondena av maurinernas lärda verksamhet (cirka 1630–1660) kännetecknades framförallt av materialinventering ute i provinsklostren. Med hjälp av insamlade dokument, handskrifter, skillingtryck, kyrkomötesprotokoll och äldre historieböcker påbörjade sedan en mindre grupp av lärda i Saint-Germain-des-Prés att sammanställa helgon-, kloster- och kyrkohistoriska verk, samlingsverk med monastiska originaltexter liksom nya kommenterande mångvolymutgåvor av de latinska kyrkofäderna. Många verk växte till sådana proportioner att de skulle ta flera generationer att färdigställa.

För varje årtionde kom antalet aktivt bidragande litteratörer att öka. Kollektiva projekt blev mer vanligt förekommande liksom bättre samarbete mellan klostren. Undan för undan byggdes kongregationens utbildningssystem ut och mot slutet av århundradet kunde man erbjuda bredare studier i grekiska, hebreiska, filosofi och de klassiska humanistiska ämnena – vilket beredde vägen för framtida historieskrivare och översättare av texter från öst.

De sista tre årtiondena av 1600-talet brukar inom den franska maurinhistoriografien ofta beskrivas som ett slags guldålder. Under denna tid blev Dom Jean Mabillon en av de mest framträdande karaktärerna i kongregationens intellektuella liv. Mabillon värvades inledningsvis från ett mindre kongregationskloster till högkvarteret i Paris. Efter årtal av textstudier publicerade han 1681 boken *De re diplomatica* (Om diplomatiken/Läran om urkunderna) i vilken han gjorde själva den materialtolkande och historieskrivande verksamheten till sitt studieobjekt. Verket uppkom som ett inlägg i en

större debatt som uppstått runt äkthets- och åldersbestämning. Det hela hade börjat med att en lärde jesuit ifrågasatte äktheten hos ett dokument som spelade en central roll i ett maurinklosters tillkomsthistoria. Med *De re diplomatica* tillbakavisade Mabillon dennes påstående genom att ställa upp regler för hur man empiriskt skulle analysera textmaterial, idéinnehåll, språk, underskrifter och sigill för att kunna fastställa en urkunds tillkomsttidpunkt, historiska och juridiska värde. Hans verk fick stor internationell uppmärksamhet men gav också upphov till en del heta känslor då han underkände kyrkans traditionella värderande av ett dokument som giltig bedömningsgrund. Mabillon stöddes dock av generalkapitlet och hans principer kom fort att vinna mark i kongregationens historielitterära arbete.

Försvaret för maurinernas litterära verksamhet

Maurinernas intellektuella orientering sågs inte med blida ögon av alla inom klostervärlden. Cisterciensabboten Arman de Rancé, grundare av den asketiska trappist-rörelsen, publicerade 1683 en argumenterande skrift i vilken han kritiserade maurinerna och andra reformkongregationer för att vara olämpligt "akademiska" med sina avancerade studier och lösa organisationsstruktur. Själv förespråkade han ett återvändande till "en abbot – ett kloster", hård asketism och extremt kroppsarbete med endast läsning av bibeln och några väl valda moraliska skrifter.

Rancés kritik kom att starta en utbredd debatt om klosterlivets utformande, vilken kulminerade 1691 med Mabillons försvarsskrift *Traité des études monastiques* (Traktat om klosterstudierna). I denna försvarade han inte bara maurinernas intellektuella verksamhet med utgångspunkt i klosterhistoriska exempel och den benediktinska regeln, han avhandlade även i detalj hur denna verksamhet skulle bedrivas på ett korrekt sätt.

I traktaten förekommer många passager som kan tyckas iögonfallande för en mo-

den läsare. Kanske kan de betraktas som viktiga ledtrådar för att förstå Mabillons syn på förhållandet mellan tro och förnuft och förutsättningarna för avancerade studier i en religiös miljö. I sin klosterhistoriska genomgång upphöjde den empiriskt lagde Mabillon t.ex. den medeltida mystikern Bernhard av Clairvaux som en av de absolut främsta förebilderna för kongregationens studenter, samtidigt som han med tydlig avsmak förkastade de förnufts-förespråkande skolastikerna. För Mabillon skulle tron alltid leda förnuftet. De munkar inom maurinkongregationen som skrev och forskade levde ett hårdare liv än vad kritikerna förstod, menade han. Studier fick endast bedrivas med målet att tjäna Gud och förädla sig själv som kristen – aldrig för att tillfredsställa sin nyfikenhet eller för att göra karriär. Den lärda vägen var därför inte öppen för vem som helst. Litterära uppgifter skulle idealt sett tilldelas den enskilde av klostrets prior, som då kunde anpassa svårighetsgraden efter studentens förmåga att rena sitt hjärta, kväva passioner, nyfikenhet, högmod och tvivel. Studier som utfördes korrekt var en närmast asketisk praktik, en disciplinerad och kontrollerad verksamhet som tuktade sinnet från lättja och felaktiga tankar på ett mer psykiskt och känslomässigt krävande sätt än det extremaste kroppsarbete.

Med ett hårt disciplinerat sinnelag – bistått av regelbundna böner – kunde munken läsa i stort sett vilken litteratur som helst. Med utgångspunkt i detta visade Mabillon stor tolerans för nära nog samtliga filosofiska grenar, sekulär litteratur och t.o.m. kätterska skrifter. Allt som kunde underlätta och fördjupa förståelsen för de katolska texterna och deras tillkomstsammanhang var i teorin tillåtet. Utöver detta ändamål saknade de dock något större egenvärde.

MABILLONS TRAKTAT FICK generalkapitlets officiella godkännande och status som handbok inom kongregationen. Efter bara något år översattes den till latin och spreds till andra klostermiljöer över Europa.

1700-talslitteratörerna och en allt mer sekulariserad lärd verksamhet

Under 1600-talet hade maurinernas litterära verksamhet främst bestått av arbeten inom den kristendomshistoriska sfären, med målet att hedra den katolska traditionen och sprida reformen. Denna typ av kunskapsproduktion förblev stark även under det följande århundradet, men den intellektuella verksamheten kom i stort att genomgå tydliga förändringar. Upplysningstiden förvandlade innehåll och praktik såväl som kongregationens ideologi och självbild. Samarbetet ökade med utomstående lärda instanser, upplysningens diskussioner och idéer väckte häftiga reaktioner såväl som gensvar och allt fler arbeten ägnades åt mer sekulära kunskapsområden. Från 1700-talets mitt och framåt drabbades kongregationen dessutom av återkommande inre stridigheter, identitetskriser och konstitutionsförändringar.

En god om än fragmentarisk inblick i kongregationens intellektuella liv kan fås genom den omfattande verksamhetsberättelsen *Histoire de la Congrégation de Saint-Maur* (Kongregationen Saint-Maurs historia), vilken sammanställdes av två maurinmunkar mellan åren 1727–1747. På drygt 2 400 sidor varvas här beskrivningar av de stora kollektiva projektens fortgång med notiser om mindre verk och deras mottagande hos den lärda publiken, berättelser om stridigheter inom kongregationen eller inom kyrkan i stort, samt biografier över avlidna litteratörer och deras livsprestationer. I dessa volymer blir det inte minst tydligt att den mest uppenbara konkurrenten till det föregående århundradets ämnesområden blev ett mer profant, eller sekulariserat, historie-skrivande.

Vidgat intresse för sekulär historia och historiemetodologi

Mabillon hade i sitt inflytelserika traktat om klosterstudierna framhävt hur viktigt det var med en bred kännedom om de historiska sammanhang som de katolska texterna till-

kommit i för att på djupet kunna förstå deras innehåll. Utan detta ändamål var dock denna kunskap meningslös. För 1700-talets lärda mauriner fick vetenskapen om omkringliggande historiska skeenden däremot allt mer ett egenvärde.

I *Histoire de la Congrégation de Saint-Maur* kan man ingående läsa om 1700-talslitteratörernas arbete med mångvolymverk inom fransk territorialhistoria, litteratur- och lärdoms historia såväl som provins- och religionshistoria. Flera publicerade verk uppvisade ett stort intresse för kelters, gallers och frankers inbördes strider och religion men även monarkins ursprung och succession. Antikens Grekland och Egypten fascinerade likaså med sina kvarlämnade historiska monument, vilka inbjöd till spekulationer om gudavärld och de gäckande hieroglyfernas betydelser. Totalt rörde det sig om hundratals enskilda verk, vilka i sin tur kunde uppgå i tjugotals volymer eller mer.

Ett av de mer kända alstren är tolvvolymverket *Histoire littéraire de la France* (Frankrikes litteraturhistoria), vilket sammanställdes av tre munkar under loppet av trettio år. Titeln till trots avsågs snarare landets kultur- och lärdomsarv och inte bara verk producerade inom de dåvarande nationsgränserna. Den första volymen tog exempelvis sin utgångspunkt i antiken och förflyttade sig sedan långsamt framåt genom kyrkans första fyra hundra år. Hela kapitel ägnades åt grekiska, romerska och alexandriska filosofer, åt geografer, historiker, och retoriker, åt medicinkunniga, astronomer, matematiker och poeter såväl som senatorer, kejsare, kyrkofäder och martyrer. Baserat på de många litteraturinsamlingsresornas rika skördar listade munkarna närmast tiotusentals nu kända, glömda och anonyma författare och författarinnor, tillsammans med utdrag från deras efterlämnade texter. På sammanlagt 8 226 sidor hann de likväl inte längre än till 1100-talet, något som kanske kan ge en aning om volymernas detaljrikedom.

I Mabillons fotspår kom även metodolo-

giska verk inom historieskrivningens hjälpvetenskaper att bli vanligare under 1700-talet. Inom detta område bör man framförallt nämna Dom Bernard de Montfaucon, en av kongregationens främsta antikännare och en stor språkbegåvning. Flera av hans verk rönste stor uppmärksamhet i samtiden. Efter att i flera år ha arbetat med de grekiska kyrkofädernas originaltexter publicerade han 1708 *Paleographia Graeca* (Grekisk paleografi). I denna koncentrerade sig munken på de antika grekiska texterna och formulerade regler för att kunna urskilja originaltext från senare ditlagda partier samt avgöra ålder. Verket kom i samtiden att betraktas som minst lika betydelsefull som Mabillons urkundslära.

Den andra uppmärksammade prestationen på Montfaucons meritlista var det rikt illustrerade tiovolymverket *L'Antiquité expliquée* (Förklaring av forntidens fynd) som sammanställdes mellan 1719–1724. Maurinmunken behandlade här hundratals nyfunna och upprävdade fornynd från antikens värld genom att metodiskt gruppera, datera och förklara deras ursprung och betydelse. Enligt historikern James Westfall Thompson sålde första tryckningens 1 800 exemplar slut på bara två månader och en andra utgåva i 2 200 exemplar gavs ut redan samma år. Samtliga volymerna översattes till engelska kort därefter.

En brokig blandning av mindre kända publikationer

De historiska verken kom tillsammans med den fortsatta utgivningen av den katolska traditionens texter att utgöra huvudfåran av kongregationens lärda aktiviteter under 1700-talet. Men verksamhetsanteckningar avslöjar mauriner som också intresserade sig för helt andra kunskapsområden. Vid sidan om kända mastodontverk och betydande översättningar trycktes en brokig blandning av böcker ägnade naturfilosofi, matematik och teknik såväl som konst, medicin, hermetism och filosofi.

I *Histoire de la Congrégation de Saint-Maur*

finns ett myller av biografier över lärda mauriner som ägnade sina liv åt skrivandet, bönen och sina specialintressen. Berättelsen om maurinen Dom François Lamy är en av dem som står ut från mängden. Denne munk beskrivs nämligen som den förste inom kongregationen att systematiskt hänge sig åt naturfilosofiska studier och undervisning i cartesianismens läror. Under sin livstid publicerade han arbeten rörande naturens mekanik, introduktionsskrifter till vetenskapens grunder liksom pamfletter om förnuftet och trons allians. Det noteras även att han flera gånger i veckan brukade besöka den parisiska vetenskapsakademien för att diskutera med stadens naturfilosofer.

Efter Lamy kom också andra mauriner att intressera sig för klassiska naturfilosofiska ämnesområden. År 1726 belönades t.ex. en maurinmunk med ett pris från vetenskapsakademien i Bordeaux för sin traktat om tidvattnets rörelser. Några årtionden senare tog två mauriner på sig uppgiften att göra en kommenterad fransk översättning av den tyske filosofens Christan Wolffs matematiska verk, medan andra gav ut omfattande encyklopedier och handböcker ägnade åt medicin och kirurgi för att undsätta samhällets fattiga och sjuka.

Maurinerna, upplysningsfilosoferna och frimureriet

I verksamhetsanteckningarna för år 1747 kan man läsa en notering om att två mauriner påbörjat ett arbete med en "universell uppslagsbok över de mekanistiska och fria konsterna, hantverksyrken och alla vetenskaper som man kan rapportera om" (*Histoire de la Congrégation de Saint-Maur*, vol. 9, s. 342). Detta var året innan Diderot och d'Alembert började samarbeta för att sammanställa vad som kom att bli den sjutton volymer stora berömda franska encyklopedin, *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers par une société de gens de lettres* (Encyklopedi eller förnuftsgrundad uppslagsbok över vetenskaperna, konsterna och hantverksyrkena,

av ett sällskap av skrivande lärda), vilken sedan gavs ut mellan 1751–1765. Encyklopedisterna möttes ofta på kaffehuset Procope, vilket låg bara en gata från maurinernas litterära högkvarter. Huruvida något påverkansförhållande fanns i fallet med encyklopediarbetena får förbli osagt – dock fanns det tillfällen då verkliga och direkta kontakter mellan mauriner och upplysningsfilosof förekom. Det främsta exemplet är kanske maurinen Dom Léger-Marie Deschamps.

Dom Léger-Marie Deschamps kom under sin tid i kongregationen officiellt att arbeta som provinshistoriker. Vid sidan om detta sammanställde han under flera års tid ett eget filosofiskt helhetssystem. Dessa skrifter var anledningen till att han under hela 1760-talet brevväxlade aktivt med Rousseau, Helvétius, d'Alembert, Diderot och till och med Voltaire, för att diskutera sina idéer. Diderot kommenterade maurinmunkens filosofiska resonemang i ett brev till väninnan Sophie Volland, som "ett av de mest kraftfulla och originella arbeten jag läst" (Delhaume, s. 22). De flesta av upplysningsfilosoferna avfärdade dock Deschamps idéer. Några år senare publicerade denne två verk under pseudonym i vilka han å ena sidan kritiserade upplysningsfilosofernas förnuftsiver och materialism, å andra sidan en oreflekterad tro på de kristna dogmerna.

Under 1700-talet kom ökande sekulariseringstendenser att ta sig uttryck på också andra sätt i kongregationens kloster. Ett av de mer radikala exemplen var maurinernas kontakter med det esoteriska frimureriet. Frimurarloger nådde Frankrike på 1720-talet och blev under andra halvan av århundradet en allt mer spridd företeelse, trots katolska kyrkans upprepade fördömanden. Enligt den franske klosterhistorikern och benediktinen Dom Yves Chaussy, trängde frimureriet in i maurinkongregationen vid slutet av 1750-talet, då en prior i ett mindre kloster i västra Frankrike initierades. Under 1760-talet grundade denne tillsammans med en annan maurinmunk en underloge inom själva kongregationen. Enligt Chaus-

sy har man funnit medlemslistor som avslöjar att mauriner från hela landet anslöt sig. I vissa provinser förekom till och med fall då hela kloster lär ha gått med. Frimureriet bekämpades dock aktivt av generalkapitlet.

Mångfald, enhet och komplexitet

Under hundrafemtio år hann 9 000 munkar leva och dö inom kongregationen. Den värld 1600-talets mauriner vaknade upp till var en helt annan än den på 1700-talet. Medan de förra levde under religionskrigens och solkungens era fick de senare uppleva ett århundrade präglad av tilltagande förnuftstro, religiösa kontroverser i den janse-nismfördömande Unigenitus-bullans efterföljd och de prerevolutionära årtiondenas oroligheter. Vardagen i avlägsna landsortskloster såg förmodligen ganska annorlunda ut jämfört med i det stora parisiska högkvarteret eller i något annat av kongregationens urbana klostercentra. Den krets av lärda mauriner som ägnade dagarna åt filologiska studier och skrivande utgjorde under varje given tidsperiod en minoritet av kongregationens totala antal munkar, även om studier i allmänhet åtnjöt en hög status i Saint-Maur's konstitution. Medan dessa litteratörer förde samtal med omvärldens lärda miljöer och förhöll sig till tidens idéer, fanns det samtidigt de som kritiserade den intellektuella profilen liksom kloster som valde att leva i en mer traditionell, världsförärvad tillvaro.

Det är av yttersta vikt att poängtera att maurinernas historia till största del varit de lärda maurinernas historia – en fokusering som också denna artikel tar fasta på. Vare sig man talar om kongregationen i dess helhet, de lärda litteratörernas subkollektiv eller verksamheten i stort, måste utan tvekan mångfald och komplexitet bli några av de viktigaste beskrivande orden – inte minst under 1700-talet. Stor spridning fanns inte bara på litteratörernas intressen och verksamhetsområden utan också omfånget av deras arbeten, deras totala produktivitet och resultatens ansedda kvalitet. Samtidigt

skapade kongregationens organisation, konstitution, det överordnade generalkapitlets vakande blick och den fysiska monastiska inramningen en tydlig sammanhållning. De lärda maurinerna träffades inte bara för akademiska möten eller filosofiska diskussioner utan levde tillsammans i en disciplinerad tillvaro vars yttersta mål och funktion var att tjäna Gud. De var heller inga "fria" intellektuella. Den officiella litterära verksamheten reglerades av generalkapitlet och alla tilltänkta projekt skulle tas upp till diskussion såväl som godkännas före tryckning.

Mot utforskade kulturmöten

De lärda maurinerna levde och verkade inom ramarna för en tusenårig benediktinsk monastisk tradition, i fysiska klostermiljöer som inhyst munkar före dem i hundratals år. De studerade sina föregångares texter och skrev om deras samtid och livsöden. Samtidigt levde maurinerna mitt uppe i en omvälvande ny tid, där deras samtalspartners inte bara var Europas sekulära och reguljära prästerskap utan också medlemmar i vetenskaps- och vitterhetsakademier, filosofer, encyklopedister och frimurarloger. Kanske är detta en av de mest utmanande och spännande sidorna hos maurinerna – de erbu-

Litteratur i urval

Barret-Kriegel, Blandine, *Les académies de l'histoire. Les historiens et la monarchie*, vol. 3 (Paris, 1988).
Chaussy, Yves, *Les bénédictins de Saint-Maur*, 2 vol. (Paris, 1989 & 1991).
Delhaume, Bernard, "Introduction: Deschamps, ou la philosophe face à l'abîme", i Léger-Marie Deschamps, *Correspondance générale*, red. Bernard Delhaume (Paris, 2006).
Deschamps, Léger-Marie, *Correspondance générale. Établie à partir des Archives d'Argenson, avec les Lettres sur l'esprit du siècle, 1769 et La Voix de la Raison contre la raison du temps, 1770*, red. Bernard Delhaume (Paris, 2006).
Hurel, Daniel-Odon, "Benedictines of the Con-

gregation of St. Maur and the Church Fathers", i *The Reception of the Church Fathers in the West. From the Carolingians to the Maurists* (1997), red. Irena Backus, vol. 2, 2. uppl. (New York, 2001).
Knowles, David, *Great Historical Enterprises* (New York, 1963).
Mabillon, Jean, *Treatise on Monastic Studies* (1691), eng. övers. (New York, 2004).
Martène, Edmond, *Histoire de la Congrégation de Saint-Maur*, red. Gaston Charvin, 10 vol. (Paris, 1928–1954).
Thompson, James W., "The Age of Mabillon and Montfaucon", *The American Historical Review*, 47(1942): 2., 225–244.

Artikelförfattaren har tidigare lagt fram en magisteruppsats om maurinerna inom ämnet idéhistoria vid Umeå universitet.